

Bond eller Smiley?

Representasjoner av spionasje i nordisk journalistikk under den kalde krigen

Paul Bjerke
Professor i journalistikk
Høgskulen i Volda
paulb@hivolda.no

Den kalde krigen mellom det kapitalistiske Vesten, ledet av USA, og det kommunistiske øst, ledet av Sovjetunionen, preget hele kloden fra den andre verdenskrigens slutt og fram til sammenbruddet av Sovjetunionen i 1991.

Norge, Sverige og Finland valgte ganske forskjellige posisjoner i denne konflikten. Norge var (og er fortsatt) Nato-medlem. Sverige var (og er) alliansefritt. Mens Finland i 1948 undertegnet en mye omtalt avtale om vennskap, samarbeid og gjensidig bistand med Sovjetunionen (VSB-avtalen). Fra 1948 til 1995 var det også forbudt å publisere ytringer som satte finske utenrikspolitiske interesser i spill eller fornærmet en fremmed makt, som underforstått var Sovjetunionen.¹ Forholdet ble ofte beskrevet som «finlandisering».

Denne artikkelen drøfter om *journalistikken* rundt nasjonale sikkerhetssaker også var ulik i disse tre landene.

Temaet er omfattende, og tidligere sammenlignende forskning på feltet er begrenset. Det fins noen studier og andre kilder som viser at «finlandiseringen» ble reflektert i finsk journalistikk.² En av de sjeldne studiene som direkte sammenligner finsk, svensk og norsk journalistikk i den kalde krigen, er

Stefan Höjelids *Sovjetbildene i nordisk press*.³ Han konkluderer med at pressekommentarene i Sverige og Norge er variasjoner over samme tema: fordommer og mistillit mot Sovjetunionen. I det (svensk)-finske *Hufvudstadsbladet* er tonen mer dempet, og avisa er mer tilbakeholden i sin kritikk av nabolandet. Höjelid forklarer forskjellene med landenes ulike historie: Sverige er tradisjonelt «redd for russerne», Norge ble med Nato i 1948 på grunn av frykt av sovjetkommunismen, mens Finland var «finlandisert».

Min studie har et beskjedent mål: Den vil bidra til et underforsket felt ved å vise hvordan sju dagsordensettende aviser i Finland, Sverige og Norge *innrammet* tre velkjente spionsaker mot slutten av den kalde krigen. Sakene gjaldt Arne Treholt (Norge 1984), Stig Bergling (Sverige 1979) og Bertil Ströberg (Sverige 1983). Alle ble dømt til lange fengselsstraffer for spionasje til fordel for Sovjetunionen eller dets allierte.

Den kalde krigen var ekte, men også en konstruksjon. Dels konstruert av journalister og redaksjoner, og dels ble myndighetenes konstruksjon gjengitt og formidlet av journalister og nyhetsmedier

Kaldkrigsrammen

Den kalde krigen var ekte. Men den var også en konstruksjon. Dels var den konstruert av journalister og redaksjoner, og dels ble myndighetenes konstruksjon gjengitt og formidlet av journalister og nyhetsmedier. En sentral del av denne konstruksjonen var å etablere en *tolkningsramme (framing)* som gjorde hendinger og begivenheter forståelige.

Inspirert av Erving Goffmans klassiske bok *Frame analysis*⁴ introduserte amerikanske medieforskere «framing» som begrep i journalistikkstudier.⁵ De siste 25 årene har slike teorier og metoder oppnådd

stor popularitet som nyttige verktøy i analysen av journalistiske tekster og journalistisk praksis i hele den vestlige verden.⁶

«Framing» kan oversettes til «innramming», mens «frame» lettest kan forstås som «tolkningsramme». Det handler om hvordan noen elementer av «virkeligheten» velges ut og gjøres framtrædende i en medietekst eller i en serie tekster. Slike rammekonstruksjoner bidrar til å definere og avgrense et fenomen eller en hendelse. Denis McQuail skriver i en mye brukt lærebok i mediefag at «framing» eller «innramming» er å presentere overordnede tolkninger av noen få isolerte omstendigheter eller fakta.⁷ Han hevder at det er nærmest uunngåelig for journalister å gjøre dette, og at de dermed fjerner seg fra ren «objektivitet» og introduserer en «unintended bias» («utilsiktet partiskhet»)⁸. Andre forskere, som Robert Entman, hevder at slik bias – eller partiskhet på norsk – noen ganger er tilsiktet. Tolkningsrammen er ikke åpent delt med lesere eller seere, eller som det blir formulert av Pan og Kosicky:⁹ «Rammer kan betraktes som ontologisk forskjellige fra temaet i nyhetsartikkelen.»

Prosessene som skaper tolkningsrammer og medierammer, må sees som sosiale fenomener, ikke som frivillige valg fra individuelle journalister og redaksjoner. Vliegenthart og van Zoonen foreslår en sosiologisk tilnærming som fremhever at «the knowledge, attitudes and behaviours of individual producers are the product of professional and organisational processes in the newsroom, rather than traits or decisions of autonomous individuals».¹⁰

Forfatterne understreker også behovet for å skille mellom *rammeprosesser*, *rammer* og *rammeeffekter*. Mitt hovedfokus er å beskrive rammene vi finner i *tekstene*, ikke å forklare innrammingsprosessen eller måle innrammingens publikumseffekter.

I en oversiktsartikkel over fortolkningsstudier diskuterer Jörg Matthes svakheter i forskningsfeltet. Et av hans funn er at måten de overordnede rammene blir presisert og konkretisert til noe som kan

undersøkes, ofte ikke er synliggjort i litteraturen.¹¹ Derfor vil jeg prøve å beskrive disse trinnene. Inspirert av Van Gorp¹² vil jeg presisere «ramme» som summen av synlige *kilder*, synlige *fakta* og mer skjulte og underforståtte «*ledemotiv*», det sentrale temaet som organiserer og binder sammen kilder og faktiske enheter i en journalistisk tekst, og dermed bidrar til å fremme spesielle måter å forstå en problemstilling på, antyde bestemte årsaksforklaringer, understreke noen moralske forståelser og/eller foreslå noen måter å løse problemet på. Den siste delen av operasjonaliseringen er lånt fra Robert Entmans¹³ berømte definisjon av «framing».

Blant ledemotiver som kan tjene som «organiserende temaer» er, ifølge van Gorp, arketyper, en mytisk figur, en verdi eller *en historie eller fortelling*. Fortellingen er et av de vanligste ledemotivene i journalistikken. Journalistikk publiserer normalt ikke enkle fakta, men forteller historier. Allerede i 1926 skrev den samfunnsvitenskapelige pioneren George Herbert Mead at reporteren vanligvis er sendt ut for å finne en historie, ikke fakta.¹⁴ Han ble etterfulgt av Robert Darnton («Journalists bring more to the events they cover than they take away from them»)¹⁵ og andre, som van Leeuwen,¹⁶ Reinjders,¹⁷ McQuail¹⁸ og Eide¹⁹.

Denne *fortellingsrammen* plasserer aktørene og deres handlinger uvegerlig i århundregamle narrative strukturer om «helter» og «skurker», «onde» og «gode», «hekser» og «engler». Journalisters bevisste og ubevisste valg av innramming av en hendelse eller en person er ofte avgjørende for hvordan lesere og seere tolker en nyhetsartikkel og hendingen den formidler.

Kald krigs-rammen

Mens fortellingen er en viktig, *generisk* nyhetsramme som kan formidle alle typer emner, var «kald krig» en av de viktigste og mest stabile *saksrettede* medierammene i det tjuende århundret. Robert Entman har sagt det slik:

Allerede i 1926 skrev den samfunnsvitenskapelige pioneren George Herbert Mead at reporteren vanligvis er sendt ut for å finne en historie, ikke fakta

Taking a leaf from Kuhn,²⁰ we might say that the period of the Cold War was characterized by a dominant paradigm or meta-schema that organized “normal” elite thinking, media coverage, and public response to foreign and defense policy. The problem was communist aggression and intention to conquer the world; the cause was an ideology melding atheism with ruthless totalitarian dictatorship; the remedy was constant vigilance and struggle on ideological, diplomatic, economic, and military fronts; and the evaluation tended toward moral condemnation of the communist side and idealization of ‘free world’ allies. *Virtually any problematic situation that arose in the world could be, and was, assimilated to the Cold War paradigm* (min utheving).²¹

Andre, som Daniel Hallin, har hevdet at kald krig-rammen ikke bare dominerte det amerikanske samfunnets forståelse for utenrikssaker, men også var en del av en ideologisk konsensus som var en forutsetning for forståelsen av journalistikk som en «uavhengig» profesjon:

The other historical condition which made possible the consolidation of the ‘high modernist’ model

of journalism was the high level of ideological consensus which prevailed during this period, centred around the watered-down corporatism and welfare state which emerged from the New Deal and the ‘bipartisan’ consensus of Cold War foreign policy.²²

Men øst–vest-forholdet *kunne* jo vært rammet inn på andre måter. Nyere forskning beskriver f.eks. de virkelige øst–vest-kontaktene i Europa nokså annerledes enn som preget av «constant vigilance and struggle»:

Economy, trade and various kinds of exchanges created contacts, and the two blocks seem to have lived in a much closer interaction than in the past

have been held to be the case.²³

Spionasje og etterretning, temaet i denne artikkelen, kan også sosialt og tekstlig konstrueres og rammes inn som en relativt «normal», nødvendig og/eller utbredt praksis, eller som Michael Herman skriver i sin bok om etterretningsmakt i krig og fred :

Organized intelligence of this kind has been a twentieth-century growth industry, and most governments now have it as a permanent institution, it is a significant part of the modern state and a factor in government’s success and failure. It consumes sizeable if not massive resources.²⁴

Hvorfor disse tre mennene og disse sju avisene?

Det spiondømte trekløveret Arne Treholt (Norge 1984), Stig Bergling (Sverige 1979) og Bertil Ströberg (Sverige 1983) er valgt fordi de alle har vært gjenstand for vedvarende offentlig oppmerksomhet. Det har vært ført omfattende diskusjoner om deres handlinger og ansvar. I Norge har Treholt-dommen og mediernes lite kritiske tilnærming til påtalemyndighetene under saken vært diskusjonstema fram til i dag.²⁵ I Ströberg-saken har fokus vært mer på selve saken enn på pressedekningen

Mens fortellingen er en viktig, generisk nyhetsramme som kan formidle alle typer emner, var «kald krig» en av de viktigste og mest stabile saksrettede medierammene i det 20. århundret

av den: Ströberg nektet nemlig enhver form for spionasje og ble dømt på indisier. Dommen er oppfattet av hans støttespillere som et justismord.²⁶ Stig Bergling utløste betydelig mediedekning da han i 1987 rømte fra fengselet og flyktet til Moskva.²⁷

Studien omfatter tre norske, tre svenske og én finsk avis. Jeg har valgt to norske fullformataviser: den konservative *Aftenposten* og den sosialdemokratiske *Arbeiderbladet*, én norsk tabloid: konservative *Verdens Gang* (VG), to svenske fullformataviser: *Dagens Nyheter* (liberal) og *Svenska Dagbladet* (konservativ), én svensk tabloid: *Aftonbladet* (sosialdemokratisk), og endelig det finske *Hufvudstadsbladet*, den største svenskspråklige dagsavisa som utgis i Finland.

De svenske og norske avisene er valgt fordi de

representerer dagsorden-settende journalistikk med ulik politisk profil og journalistisk stil. *Hufvudstadsbladet* velges fordi den blir utgitt på svensk og dermed er forståelig for meg. Dette er et metodisk problem, fordi det kan være systematiske forskjeller mellom framstillingen av øst-spioner i *Hufvudstadsbladet* og i finskspråklige aviser.

Siden journalistikk gjerne presenterer saker mer som fortellinger enn som komplekse realiteter, har spionsaker en tendens til å bli formidlet som klassiske spiondramaer slik vi finner i skjønnlitteratur og film.²⁸ Min hypotese er at fordi de politiske elitesenes tolkningsrammer av den kalde krigen varierte mellom de tre landene, ville jeg finne spioner framstilt i tråd med Ian Flemings James Bond-historier i Norge, som et mørkere og mer komplisert spionunivers i Finland, kanskje mer som i John Le Carres romaner om George Smiley og hans sovjetiske motpart Karla – og noe midt imellom i de svenske avisene.

Jeg har valgt å studere *nyhetsdekningen* i stedet for lederartikler og kommentarer. Dette skyldes at rundt 1980 var partipressa under avvikling i Norden.²⁹

Parallelt med avpartifiseringen styrket den journalistiske yrkesgruppa seg som profesjon med en tydelig identitet.³⁰ Nyhetsdekningen skulle nå være «balansert» og/eller «objektiv». Dessuten skulle journalistikken ikke lenger være samfunnsbyggende, men maktkritisk.³¹ Denne endringen i journalistikkens selvoppfatning var først synlig på nyhetsplass.

Den kvantitative analysen er basert på en telling av *informasjonsenheter* i tekstene. Denne metoden kan avdekke i detalj hva aviser forteller sine lesere. Jeg definerer en informasjonsenhet som «en informasjonsbit som hovedsakelig kan forkastes på egen hånd». Dette betyr f.eks. at en setning som «sola skinner, og det er varmt», representerer to informasjonsenheter, fordi den første delsetningen kan være korrekt og den andre delen feil samtidig.

I alle tre tilfeller har jeg valgt å analysere nyhetsartiklene som ble publisert i den første uka etter

pågripelsen.³² Dette er av to grunner. For det første er det grunn til å tro at i den tidlige dekningen av en hendelse, når journalister vet svært lite om hva som faktisk har skjedd, vil nyhetsartikler i større grad være bygget på innarbeidet redaksjonspraksis og etablerte journalistiske tolkningsrammer. Den tidligste mediedekningen av terrorangrepet i Oslo i juli 2011 ble f.eks. i hovedsak rammet inn som om islamistiske ekstremister sto bak. Det gjorde de som kjent ikke.³³

For det andre synes det rimelig å tro at den innledende dekningen av et tema skaper en ramme som vil dominere både redaksjonens og leserens forståelse senere. Denne mekanismen er beskrevet av blant andre Jim Kuypers: «Once the framing process is initiated [...] the established frame guides both audience and journalist thinking».³⁴ Robert Entman bruker som eksempel på dette hvordan davæ-

rende president George Bush på sin første pressekonferanse etter 9/11-angrepene etablerte «krigen mot terror»-rammen:

The administration might have identified other enemies, chosen other ways of interpreting and respon-

ding to the attacks than a global war on terror, but the president sought immediately to close them off. Before the first stage of war commenced, it was vital to convey an unambiguous and emotionally compelling frame to the public. Then, when combat in Afghanistan began, it could receive virtually unanimous assent from Congress and the media – and overwhelming public approval.³⁵

Jeg vil derfor hevde at de første dagenes dekning er av spesiell betydning – og følgelig av spesiell interesse.

Bergling, Ströberg og Treholt

Stig Bergling arbeidet som politimann i det svenske sikkerhetspolitiet. I flere perioder var han stasjonert i de svenske FN-kontingentene på Kypros og i Sinai. Ifølge dommen³⁶ tilbød Bergling sine tjenester til representanter for Sovjetunionen mens han tjeneste-

Siden journalistikk gjerne presenterer saker mer som fortellinger enn som komplekse realiteter, har spionsaker en tendens til å bli formidlet som klassiske spiondramaer slik vi finner i skjønnlitteratur og film

gjorde i FN-styrkene i november 1973. Han hadde en posisjon i Stockholm som liaisonoffiser mellom det hemmelige politiet og den militære stabens kontraspionasje, og han hadde gjennom arbeidet tilgang til hemmelige dokumenter som han solgte til russerne. Motivasjonen var rent økonomisk. Før Bergling ble arrestert i 1979, rakk han å gi sovjeterne ulike typer hemmelig informasjon. I deler av perioden ble han instruert via kodede meldinger i offentlige sovjetiske kortbølgesendinger på radio. Han ble dømt for å ha overlevert KGB sentrale plandokumenter for forsvaret av den svenske kysten og verdifull informasjon om kontraspionasjen. Den sistnevnte typen informasjon gjorde det mulig for østblokk-agenter å forlate Sverige før de ble avslørt.

Nettopp slike plutselige agent-hjemreiser førte til at Berglings overordnede fikk mistanke – og i 1979 ba det svenske politiet israelerne om å arrestere ham. Senere samme år ble han dømt til 20 års fengsel.³⁷ Men i oktober 1987, mens han var på permisjon, klarte Bergling å rømme og flykte med kona til Moskva. Flukten ble en politisk skandale, og justisministeren ble tvunget til å trekke seg. Noen år senere kom Bergling frivillig tilbake til Sverige og sonet resten av dommen i hjemlandet.³⁸ Han døde i 2015.

Bertil Ströberg var løytnant i det svenske luftforsvaret. I mai 1983 hentet han ut et poste restante-brev adressert til Sven Roland Larsson fra et postkontor i Stockholm og ble umiddelbart arrestert av politiet. Det eksisterer to versjoner av denne hendelsen: Politiet (og senere retten) hevdet at Ströberg under navnet Sven Roland Larsson hadde tilbudt seg å selge hemmelig informasjon til den polske ambassaden. Ambassaden avslørte tilbudet overfor svenske myndigheter, som umiddelbart satte i gang overvåking. Det faktum at Ströberg bevislig ba om et poste restante-brev adressert til nettopp Larsson, var et avgjørende indisium for retten. Ströberg selv hevdet sin uskyld inntil han døde i april 2012. Hans versjon var at en mann, som presenterte seg som Sven Roland Larsson, ba ham hente brevet som en personlig tjeneste.³⁹

Domstolene trodde altså ikke på Ströbergs historie. Tingretten dømte ham i juli 1983 til seks års fengsel. Dommen ble senere stadfestet av en høyere retts-

instans. Men begge dommer ble avgitt med dissens, og Ströberg og hans støttespillere forsøkte i flere år – forgjeves – å gjenåpne saken.

Arne Treholt var en kjent journalist, politiker og embetsmann i Norge. Han tilhørte venstrefløyen i Arbeiderpartiet. I midten av 1960-årene deltok Treholt i en pan-europeisk kamp mot juntaen i Hellas og innledet da et langvarig samarbeid med Jens Evensen. Evensen ble senere Norges sjefsforhandler med EF og ble i 1974 utnevnt til handelsminister i den daværende Arbeiderparti-regjeringen. Treholt ble hans statssekretær.

Fra 1979 til 1982 var Arne Treholt ansatt som ambassaderådgiver i den norske FN-delegasjonen i New York. I årene 1982–1983 studerte han ved Forsvarets høyskole. Gjennom årene deltok Arne Treholt i den offentlige debatten om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Han støttet blant annet kravet om en nordisk atomvåpenfri sone, et forslag som ble ansett som «Sovjet-propaganda» blant mange av lederne i hans eget parti.

Helt fra 1977 mistenkte overvåkingspolitiet at det fantes en «muldvarp» i det norske Utenriksdepartementet. Informasjon fra vestlige agenter i Sovjetunionen pekte på en «tidligere journalist» som mistenkt, og Treholt var en av dem. Etter flere år med (lovlig og ulovlig) overvåkning ble han arrestert på Fornebu flyplass utenfor Oslo i januar 1984 på vei til et hemmelig møte i Wien med Gennadij Titov, en ledende KGB-offiser. Pågripelsen var en politisk sensasjon.

Ett år senere ble Treholt dømt til 20 års fengsel. Det er ingen tvil at Treholt hadde møtt KGB-offiserer på en fordekt måte. Men spørsmålet i den offentlige debatten i alle årene etterpå har vært om han overlot hemmelig informasjon som *skadet norske interesser* til KGB, og om Sovjetunionen betalte ham for tjenestene. Dommen sier «ja», Treholt og hans støttespillere sier «nei».⁴⁰

Journalistene bak informasjonshetene

Journalister er både individuelle åndsarbeidere, ansatte arbeidstakere i redaksjoner (som i 1980-årene fortsatt hadde partipolitisk orienterte redaktører og andre ledere) og medlemmer i en profesjon. Denne profesjonen hadde, som nevnt over, i løpet av 1970-

årene utviklet en tydeligere identitet på tvers av tidligere partipolitiske skiller. For vår problemstilling (forskjeller mellom aviser i land med ulik sikkerhetspolitisk tilknytning) er det derfor spesielt interessant å se på hvem som faktisk hadde skrevet de artiklene som kom på trykk i de tre spionenes *naboland*. (Se tabell 1 under).

Tabellen viser at en svært stor del av informasjonsenhetene stammet fra journalister som av ulike grunner var stasjonert i nabolandene eller fra telegrambyråer. Aller tydeligst er det i det finske *Hufvudstadsbladet*. Storparten av avisas artikler om den norske Treholt-saken var skrevet av avisas Oslo-stringer, Nina Sandås, en norsk-finsk journalist som bodde i Norge og jobbet som korrespondent for YLE (finsk radio) og *Hufvudstadsbladet*. De øvrige informasjonsenhetene

stammer ifølge bylinene i avisa fra NTB (det norske telegrambyrået), FNB (det finske telegrambyrået) eller «FNBs korrespondent», som jeg ikke kjenner identiteten til, men som normalt er en journalist bosatt i landet det rapporteres fra.

Informasjonene om Ströberg-saken i *Hufvudstadsbladet* stammer i stor grad fra svenske journalister som også har publisert stoff i de svenske avisene *Dagens Nyheter* (Ingemar Löfgren) og *Svenska Dagbladet* (Marianne Rönnerberg). Artiklene likner – delvis ord for ord – på de svenske avisenes dekning av historien.

Informasjonsenhetene i dekningen av Treholt-saken i de svenske abonnementsavisene *Svenska Dagbladet* og *Dagens Nyheter* er hovedsakelig publisert av norske Morten Abel (SvD) og den svenske reporteren Bjørn Lindahl (DN). Abel dekket også

Tabell 1: Informasjonsenheter etter journalist i artikler om utenlandske spioner. Antall.

	Ströberg	Bergling	Treholt
Norge			
Avisas korrespondent i Stockholm	20	74	
Svensk reporter		23	
Usignert	22		
Telegrambyrå	15		
Norsk reporter		103	
Sverige			
Avisas korrespondent i Oslo			101
Svensk reporter			197
Usignert			45
Telegrambyrå			3
Norsk reporter			172
Finland			
Avisas korrespondenter i Stockholm	62		
Avisas korrespondent i Oslo			126
Usignert	6		29
Telegrambyrå			51

sakene i *Aftenposten*, mens Lindahl hadde flyttet til Norge i 1981 (han bor og arbeider fortsatt i den norske hovedstaden, blant annet som frilanser for svenske publikasjoner). Dekningen i *Aftenbladet* er i det vesentlige tatt hånd om av to ledende svenske nyhetsjournalister. Men også de er supplert av en nordmann, moldenseren Rolf Fiske, som den gangen var en fersk nyhetsreporter i *Dagbladet*. Til sammen er 273 av 518 informasjonsenheter i den svenske dekningen av Treholt-saken skrevet av journalister med fast tilhold i Oslo.

Bak den norske dekningen av de svenske spion-sakene står *Aftenpostens* korrespondenter i Stockholm, Morten Fyhn og Lars Hellberg, hjulpet av svenske Finn Persson, som i en periode var de nordiske nyhetsbyråenes korrespondent i Stockholm. Unntaket er VGs reportasjer om Stig Bergling. De ble skrevet av en for anledningen utsendt norsk reporter.

Forskjellig politikk – ulike innramminger?

Hvordan valgte avisene i Norge, Sverige og Finland å rapportere om disse tre sakene? Hvilke rammer ble etablert i løpet av den første uka etter arrestasjonene? Min hypotese er altså at det ble brukt ulike rammer i dekningen av kalde krigen i henholdsvis norske, svenske og finske aviser. Hva viser studien?

Rammen består som nevnt av *fakta*, *kilder* og et *ledemotiv* som binder sammen fakta og kilder. For å finne rammen, søker jeg derfor etter fakta (informasjonsenheter), kilder og ledemotiv (hva

slags historie) i nyhetsdekningen av de tre spion-sakene. Først vil jeg presentere antall informasjonsenheter, deretter fakta, kilder og ledemotiv i nyhetsdekningen.

Fakta i avisene

Det første elementet i rammebygging er valg av hvilke fakta (eller påståtte fakta) som synliggjøres og framheves. Hvilke deler av en virkelighet presenteres av de sju avisene i løpet av første uka etter arrestasjonene? For det første er det *mange* fakta. I alt er det i de undersøkte avisene 3889 informasjonsenheter. En god del av dem er felles for flere aviser, og noen gjentas flere ganger i løpet av den undersøkte uka. Men i den videre drøftingen bruker jeg *antall informasjonsenheter*, fordi hensikten er å beskrive tolkningsrammen, og en informasjonsenhet som gjentas av mange redaksjoner og i mange utgaver, har større betydning både for å kartlegge journalistenes fortolkende rammeverk og for å drøfte hvordan mediedekningen kan påvirke publikums tolkningsrammer. (Se tabell 2 under).

Informasjonsmengden varierer tydelig etter nasjonalitet. De norske avisene presenterer mer informasjon om de norske enn de svenske spionene og omvendt. Dette er ingen overraskelse, de fleste aviser i verden har tydelig nasjonalt eller lokalt fokus, og «våre spioner» er gjerne langt mer interessante for mediene enn spioner i naboland.

Tabell 2: Antall informasjonsenheter etter sak og avis. Absolutte tall (N = 2661)

	Bergling	Ströberg	Treholt	Totalt
VG (N)	126	22	619	767
Aftenposten (N)	74	20	502	596
Arbeiderbladet (N)		15	557	572
Aftenbladet (S)	303	321	194	818
Dagens Nyheter (S)	118	137	120	375
Svenska Dagbladet (S)	110	173	204	487
Hufvudstadsbladet (F)		68	206	274
Totalt	731	756	2402	3889

Tabell 2 viser også at Treholt-saken var en mye «større» nyhetssak enn Bergling og Ströberg. Dette er heller ingen overraskelse. Treholt var godt kjent, han hadde en sentral posisjon i norsk offentlig liv og var gift med en kjent NRK-journalist. Bergling var en anonym politimann, Ströberg en helt ukjent offiser i flyvåpenet. Arrestasjonen av Treholt var en politisk sensasjon, Berglings og Ströbergs forbrytelser var alvorlige, men strengt tatt ganske vanlige spionaffærer. De to tabloidene dekket for øvrig de vanlige spionaffærene bredere enn fullformatavisene gjorde.

Hvilke temaer rundt spionaffærene informerte avisene om, og var det nasjonale forskjeller i temavalg? (Se tabell 3 under).

Vi ser at de valgte avisene i de tre landene hadde nesten nøyaktig samme fordeling på temaer. I alle de tre landene var mesteparten av informasjonen direkte knyttet til den aktuelle saken og mulige konsekvenser. Halvparten av den gitte informasjonen handlet om de arrestertes spionasjeaktivitet, politiets etterforskning av tilfellet og hvordan undersøkelsene fortsatte etter arrestasjonene (avhør, fengslingsmøter etc.).

Ti prosent av den totale informasjonen handlet om ulike, mulige konsekvenser av spionenes aktiviteter. I alt dreide 347 informasjonsenheter seg om (mulige) samfunnsmessige konsekvenser. Av disse antydte bare tre noen mulige positive effekter. Resten pekte på større eller mindre uheldige følger for «nasjonale interesser».

13 prosent av den totale informasjonen dreide seg om spionenes privatliv. Et betydelig antall av dem bidro til historien om «playboys» eller «frustrerte menn» som trengte penger for å opprettholde sin ekstravagante livsstil eller for å redde sin personlige økonomi. Dette ble ofte presentert som det viktigste motivet for spionasje. Et betydelig antall informasjonsenheter rapporterte forskjellige reaksjoner – fra politikere og embetsmenn – og fra venner og familie av mistenkte. Alle refererte reaksjoner – med ett enkelt unntak – i de norske, finske og svenske avisene var *negative*. Spionasje for østblokken var uten videre regnet som helt uakseptabelt. Alle de intervjuede kildene var fiendtlige både til de mistenkte og deres handlinger. Reaksjonene var noen ganger formulert med ganske tung patos. Det eneste unntaket var den norske professoren i fredsforskning, Johan Galtung, som lanserte en «spion for fred»-ramme.

16 prosent av totaldekningen dreide seg om spionasje og etterretning generelt. Det er i denne kategorien man kunne forvente å finne fakta om «gråsoner»⁴¹ i forholdet mellom øst og vest. Hvis avisene skulle gi en mer eller mindre korrekt beskrivelse av forholdet mellom øst og vest, måtte begrepet «spion» diskuteres og avgrenses: Hva slags kontakt mellom skandinaviske borgere og østblokk-borgere var normal, hva slags kontakt var ok, hva slags type kontakt var kriminell?

En nærmere analyse av rapporteringen om «etterretning» viser at det store flertallet av de oppgitte

Tabell 3: Tema i informasjonsenheter i Bergling-, Ströberg- og Treholt-sakene (i sum) etter land (N = 3889). Prosent

	Norge	Sverige	Finland	Totalt
Den aktuelle spionasjesaken	22	22	24	23
Etterforskningen før pågripelsen	10	10	17	11
Etterforskningen etter arrestasjonen	15	20	22	17
Samfunnsmessige konsekvenser av spionasjen	12	5	12	10
Spionenes personlige liv	11	18	8	13
Etterretning generelt	16	18	10	16
Reaksjoner	13	7	8	10
	100	100	100	100

fakta i denne kategorien var beskrivelser av de lokale (svenske/norske) hemmelige tjenestene, av KGB og KGBs virksomhet og/eller av andre spiontilfeller der vestlige innbyggere hadde spionert i favør av østblokken. Noen saker handlet om tidligere KGB-agenter eller om dobbeltagenter. Denne typen henvisninger til tidligere og kjente tilfeller er vanlig journalistisk praksis, og bidrar til å etablere tolkningsrammer: Den nye informasjonen knyttes til tidligere hendinger som ikke nødvendigvis er helt parallelle. Nedenfor vil jeg vise hvordan ledemotivet i spionsaker varierer svært mye, avhengig av om spionen er «vår» eller «fiendens».

I dekningen av de tre spionsakene var det bare en håndfull informasjonsenheter som pekte i retning av at det faktisk eksisterte *omfattende* kontakt av ulikt slag mellom øst og vest. Det var ingen forskjeller mellom de tre landene på dette punktet.

Fakta som ble presentert i nyhetene, handlet i hovedsak om spionen selv, hans handlinger, etterforskningen av det konkrete tilfellet og mulige samfunnsmessige konsekvenser av det. Mesteparten av dekningen var av typen lyengar⁴² kaller *episodisk*. Når hendingene ble eksplisitt kontekstualisert eller «satt i sammenheng», dreide det seg i hovedsak om «spionliv», eller man sammenliknet hendelsen med andre spionsaker eller gamle KGB-affærer. Jeg finner ingen saker i noen av de tre landene som reflekterte at etterretning er en *systemtilstand* i internasjonal politikk. Med unntak for Galtung-intervjuet fantes det ingen informasjon i de sju avisene som på noe

vis problematiserte at «alle» (inkludert avisene selv) rammet inn vestlige spioner for øst som landsforrædere og østeuropeere som spionerer for vesten som helter.

Kilder i avisene

Et annet avgjørende element i etableringen av tolkningsrammer er valg av kilder. Hvem får kommentere? Hva slags posisjoner har kildene? Hvilke tolkningsrammer har de?

Avisene forteller ikke alltid sine lesere hvem som er kilder til informasjonen. Et interessant funn i denne studien er den høye andelen informasjonsenheter som stammer fra anonyme eller skjulte kilder. Tabell 4 nedenfor viser om kildene var åpne eller skjulte, og viser forholdet mellom tema og kildetype. (Se tabell 4 under).

Det viktigste funnet er at om lag halvparten av informasjonen om spionasjen og undersøkelsen ble gitt av skjulte kilder. Det betyr at identiteten til kilden for opplysningen ikke er formidlet til leserne. Normalt vil redaksjonen kjenne identiteten. De grunnleggende problemene med slike kilder er to: De kan ikke holdes ansvarlig for sine uttalelser eller informasjonen de har gitt – og leserne må helt og fullt stole på journalisten/redaksjonen. I prinsippet må redaksjonen ta det etiske og juridiske ansvaret for eventuelle feilaktige opplysninger gitt på grunnlag av skjulte kilder.

Er det variasjon i kildebruken mellom avisene i

Tabell 4: Åpne eller skjulte kilder for informasjonsenheterne etter tema. (N=3889). Prosent

	Spionasjen	Etterforskning før arrestasjon	Etterforskning etter arrestasjon	Konsekvenser	Spionen privat	Etterretning generelt	Reaksjoner	Total
Kjente fakta	5	6	5	8	30	41	4	15
Åpne kilder	43	38	41	43	17	42	64	40
Skjulte kilder	44	54	40	44	47	12	20	37
Andre	8	3	13	5	7	4	12	8
Total	100	101	99	100	100	100	100	100
N=	866	400	685	347	544	622	383	3889

Det ble funnet dollarsedler i Treholts attachékoffert etter møtet han hadde med Titov og Lopatin i Wien i august 1983. Disse pengene ble siden kjent som det kontroversielle "pengebeviset". (Foto: Politiets sikkerhetstjeneste)

de tre landene? Resultatene vises i tabell 5. (Se tabell 5 under).

Som vi kan se av tabell 5, trykket avisene i alle de tre landene mye informasjon basert på skjulte kilder, spesielt informasjonen som gjaldt selve spionasjen. Finske aviser brukte skjulte kilder i noe mindre grad.

Spionsaker behandles gjerne i domstoler. Disse tre sakene har ført til fellende dommer og i tillegg også vært opplyst gjennom omfattende offentlig debatt i årevis. Det er derfor mulig å bekrefte eller avkrefte sannhetsinnholdet i mange av informasjonsenheterne som de sju avisene har formidlet. Med andre ord: Vi kan også *telle* hvor mange av de påståtte faktiske opplysningene som er gitt på grunnlag av skjulte kilder, som i dag regnes som korrekte.

Treholt og Ströberg har begge bestridt dommene sine, Bergling avviste bare noen mindre deler i sin dom. Jeg har etablert *fire* kategorier for å karakterisere innholdet i informasjonsenheterne:

- informasjonsenheter som er riktige (der f.eks. aktor og forsvarer er enige)
- informasjonsenheter som er kontroversielle, men der det finnes en rettskraftig dom som etablerer et «juridisk faktum»
- informasjonsenheter som er kontroversielle og/eller uløste og ikke formelt avgjort i retten
- informasjonsenheter som – basert på offentlig debatt og rettsbehandling – er feilaktige

Fordelingen på denne variabelen vises i tabell 6. (Se tabell 6 neste side).

Tabell 5: Skjulte eller åpne kilder for informasjonsenheter etter land og tema (N = 3889). Prosent

Alle informasjonsenheter (N = 3889)					Informasjonsenheter om spionasje (N=1959)				
	Norge	Sverige	Finland	Totalt		Norge	Sverige	Finland	Totalt
Kjente fakta	13	18	15	15		7	4	3	5
Åpne kilder	44	35	46	40		37	42	57	41
Skjulte kilder	37	39	30	37		48	45	29	45
Andre	8	7	8	8		7	9	10	8
	100	99	100	100		100	100	100	100

Bare rundt halvparten av 1448 informasjonsenheter som var basert på skjulte kilder og som ble trykket

Tabell 6: Status for informasjonsenheter som er gitt av skjulte kilder (N = 1448). Prosent

Statusen for informasjon	
Korrekt	49
Kontroversiell, men i tråd med dommen	9
Feilaktig	12
Omstridt/uløst	31
Totalt	101

i avisene den første uka, er senere bekreftet som uomtvistelig riktige. 40 prosent er omstridt eller uløste, og 12 prosent av informasjonsenheterne var åpenbart feilaktige. Blant disse anonyme og feilaktige påstandene finner vi sentrale påstander som at «Treholt hadde et barn (eller flere) bak jernteppet»,⁴³ at Bergling ble «arrestert etter et tips fra en forsmådd elskerinne»⁴⁴ og at han fikk «1,2 millioner kroner fra russerne»,⁴⁵ at «Treholt var oberst eller major i KGB»,⁴⁶ kunne ha «spillegjeld»⁴⁷ og at han «var på flukt til Moskva da han ble fanget»⁴⁸ – og at Ströberg var «i desperat behov for penger».⁴⁹

Det er ingen vesentlige forskjeller mellom landene. Falske opplysninger basert på informasjon fra skjulte kilder utgjør 9 prosent i Norge, 16 prosent i Sverige og 12 prosent i Finland.

Som vi kan se, er disse uriktige opplysningene av samme type som standardinnholdet i *spionromaner* og *spionfilmer*. Avisene har konstruert eller formidlet til sine lesere elementer som passer inn i eventyrtfortellinger om de «store spioner».

Et av de mer interessante funnene om Treholt-saken er at et betydelig antall «fakta» som ble formidlet uten kildeangivelse de første dagene, peker mot noe som senere ble sentrale elementer i tiltalen og dommen mot ham. Det gjelder opplysninger og «opplysninger» om varigheten av spionasjen, Treholts påståtte fortjeneste (600 000 dollar), begrunnelsen for det kontroversielle opptaket til Forsvarets høyskole (se nedenfor) og innholdet i dokumentene Treholt bar på da han ble arrestert. Enkelte informasjonsenheter

Forsiden av Dagbladet 23. januar 1984, tre dager etter arrestasjonen av Treholt på Fornebu. (Foto: Dagbladet)

er i dag akseptert av alle som riktige. Andre, som for eksempel den påståtte økonomiske fortjenesten, hører til de mest kontroversielle delene av dommen. Treholt hevder fortsatt at han bare fikk kompensasjon for reise- og oppholdsutgifter fra russerne. Den eneste mulige (skjulte) kilden til mye av denne informasjonen var politiet eller påtalemyndigheten. Det er interessant at pressemeldingen som Riksadvokaten sendte ut i samband med arrestasjonen, avsluttes slik: «Ytterligere opplysninger om saken vil ikke bli gitt av politiet og påtalemyndigheten før ny pressemelding sendes ut når etterforskningen er mer fremskreden, tidligst ut i neste uke.» Politiets lekkasjer til pressa var åpenbart i strid med innholdet i pressemeldingen.

Hvem var så de åpne kildene i nyhetsdekningen, hvem valgte journalistene og redaktørene å intervjuer i disse tre spiontilfellene? (Resultatene vises i tabell 7 på neste side).

Tabell 7: Kilder for informasjonsenheter etter land. Prosentandel av enheter med åpne kilder (N=1569)

	Finland	Norge	Sverige	Total
Politi/påtalemyndighet	45	16	43	29
Regjeringsskilder	17	18	13	16
Politikere	6	17	4	11
Journalister/media	17	16	1	11
Militære kilder	2	4	15	8
Akademikere	0	11	3	7
Andre	6	7	1	5
Forsvarer	4	3	12	6
Familie/venner	0	4	0	3
Østblokken	3	2	3	2
Totalt	100	100	100	100
N=	847	595	127	1569

Som vi kan se, var dekningen i alle land dominert av informasjon fra kilder som var tilknyttet politiet, påtalemyndighetene og regjeringen. Henholdsvis 62, 34 og 56 prosent av informasjonsenheter stammet fra disse offisielle kildene, som konsekvent erklærte at 1) spionasje har skjedd, 2) at dette er svært skadelig og 3) må fordømmes på det sterkeste.

Politiet og påtalemyndighetene har stått bak en arrestasjon, og deres uttalelser vil først og fremst bygge opp under mistanken mot den arresterte. De vil naturlig nok hevde at arrestasjonene er godt begrunnet. Regjeringsskildene bekreftet i alle tilfeller – uten noen form for tvil – at det dreide seg om tilfeller av *spionasje*. Sveriges statsminister bekreftet at Stig Bergling hadde spionert for russerne, og at dette var «svært alvorlig».⁵⁰ Den norske statsministeren Kåre Willoch sa han var «sjokkert» over Treholt, han hyllet politiet for å ha «luket ut en viktig lekkasjekilde»⁵¹, og han sa at «massemedia har ikke overdrevet omfanget av skadene».⁵² I Ströberg-saken hevdet den svenske justisministeren Ove Rainer at den arresterte løytnanten ikke hadde hatt tid «til å påføre stor skade».⁵³ Ströberg hevdet som nevnt sin uskyld. Hans standpunkt var så vidt nevnt i *Aftenposten*, men verken han eller hans forsvarer ble sitert i artikkelen

som konkluderte med et sitat fra Ulf Samuelsson, en militær kommandant: «Det er veldig trist ... at en av våre egne svikter sitt land for sin egen vinning.»⁵⁴ Militære kilder slo uten videre fast at Ströberg var en spion, og at han hadde spionert for penger. Verken i dette tilfellet eller i de andre ble det stilt spørsmål ved de offisielle uttalelsene.

Sist, men ikke minst: Det var knapt noen informasjon fra kilder fra den «andre siden». Bare 32 informasjonsenheter – eller 2,0 prosent – stammer fra østblokk-kilder, og de ble ofte presentert i en «latterliggjørende» ramme (se tabell 7). Unntaket var Ströberg-saken, der den polske ambassaden i Stockholm fikk slippe bredere til. Men i den saken hadde ambassaden angivelig samarbeidet med svensk politi med å avsløre en spion.

En nærmere gransking av informasjonsenheter som stammet fra journalister, forskere og publisister, avdekket noen få avvikende stemmer. Men det store flertallet av kildene hevdet at de arresterte mennene er *skyldige*, og at landet har lidd stor skade, i Ströbergs tilfelle «potensielt» stor skade.

De viktigste forskjellene mellom avisene i de tre forskjellige landene var at historiene i de norske mediene var mindre basert på åpne politikilder enn

Kåre Willoch, norsk statsminister, var "sjokkert", og han hyllet politiet for å ha "luket ut en viktig lekkasjekilde". (Foto: Stortinget)

Den eneste forskerkilden som kan sies å ha hatt en "alternativ" tolkning av Treholt-saken, var Johan Galtung, som kalte Treholt en "spion for fred". (Foto: Elevate festival, 2011).

de svenske og finske. Dette har i alle fall to mulige forklaringer. For det første var Treholt-saken, som slår tungt ut i analysen av den norske spiondekningen, en politisk sensasjon, noe som gjør det mer naturlig med et bredere tilfang av politiske kilder. For det andre brukte de norske avisene i større grad *skjulte* politikilder.

I Finland er andelen pressekilder relativt høy. Forklaringen kan være at ingen av spionene i vårt utvalg var finske. *Hufvudstadsbladet* brukte norske og svenske aviser som kilder for sitt arbeid, og det viser seg at avisa brukte norske og svenske aviser som kilder også når disse avisenes informasjonsenheter var basert på skjulte kilder. Forskjellene i tabell 7 kan dermed forklare noen av forskjellene i tabell 5, og det vil redusere de «virkelige» forskjellene mellom avisene i de ulike landene med hensyn til bruk av informasjon uten en åpen kilde. Lounasmeri (2013) har også vist at finske journalister ofte refererte til utenlandske kilder for å unngå den uformelle sensuren.

Bruken av østblokk-kilder var minimal i alle land i utvalget, også i Finland. Det er også påfallende få informasjonsenheter basert på spionene og deres forsvareres standpunkter. Fra to kildegrupper, fors-

kere og «andre politikere», kunne vi forvente å bli presentert for informasjonsbiter som representerte alternative tolkningsrammer. Norge og Sverige hadde f.eks. politiske partier med alternative forståelser av den kalde krigen, og den offisielle strategien i alle finske parter var å holde lav profil.

Denne studien viser noe annet: Én *eneste* forskerkilde skilte seg ut: professor Johan Galtung som ble sitert da han kalte Treholt en «spion for fred». ⁵⁵ Det norske Moskva-orienterte kommunistpartiets leder ble intervjuet én gang. ⁵⁶ I Sverige var det ingen alternative stemmer blant forskere eller politikere, mens *Hufvudstadsbladet* ikke intervjuet finske politikere i det hele tatt.

Familie og venner sto bak en overraskende lav andel av informasjonsenheter i alle de tre landene. Dette kan gjenspeile journalistikkens praksis i perioden. Intimiseringen av det offentlige ordskiftet var mindre utbredt i 1984 enn nå. Men dette punktet krever videre forskning.

Ledemotiv i avisene

Hva slags ledemotiv ble formidlet til leserne av de

SPIONEN BJÖD OSS PÅ CHAMPAGNE
Tre svenska flickor mötte svensken på tåg i Västyskland

KAR TIL FELAGSSEN
Flickorna bild av spionen på laget

VAR ONATURLIGT PRISONER
99

STIG BERGLING
99

Försvaret måste förnyas — Ullsten i toppmöte i dag

HAN VAR ETT LÄTT BYTE FÖR SOVJETS AGENTER

Dålig ekonomi och äventyrlusta gjorde Sjöpo-mannen Stig Bergling till spion

TYCKTE ATT HAN VAR UNDERLIG
Men Stig Bergling blev aldrig riktigt uppskattad av sina kamrater. De tyckte att han var underlig. Som till hans lugn, en annan och kom till jobbet med passivitet och skadestånd.

99

Ledemotivene som ble formidlet til leserne handlet ofte om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Ofte baserte disse historiene seg på anonyme intervjuer av familie, venner og gamle bekjente. Faksimilene over er fra Bergling-saken.

sju avisene? Hvordan knyttet redaksjonene sammen informasjonsenhetene? Hva slags fortellinger dominerte? Vi kan blant annet finne ledemotivene ved å analysere ordvalg og språklige bilder.

Alle avisene i alle tilfeller fortalte historien om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Skurkene ble deretter avslørt og tatt av heltene, de hemmelige tjenestene, som var en viktig del av forsvaret mot en klart definert fiende: Sovjet og østblokken.

(Nesten) alle reaksjoner var negative. Flere aviser diskuterte bruk av maksimal fengselsstraff (20 år). Spionasje var innrammet som både moralsk galt og som svært alvorlig kriminalitet.

Det var noe strid mellom redaksjonene om spionenes motiver. De fleste pekte på penger. Det sies at Bergling fikk 1,2 millioner svenske kroner fra russerne, at Treholt hadde fått 600 000 dollar, mens Ströberg

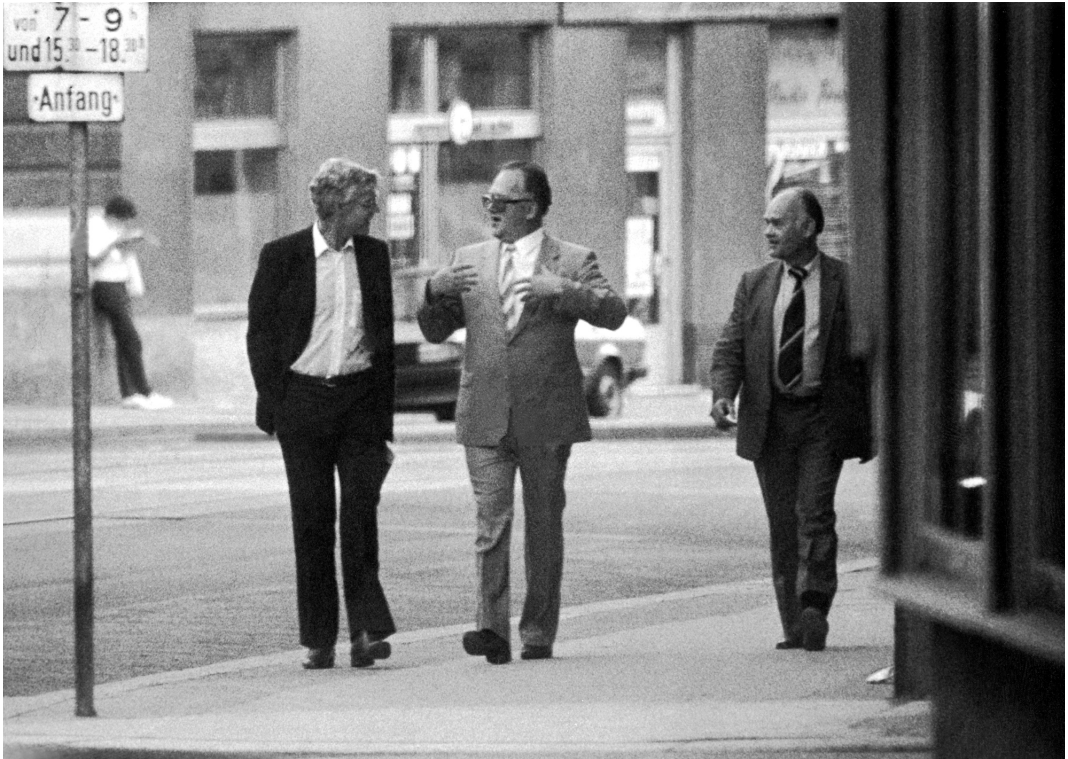
bare hadde tjent 25 000 kroner, fordi han ble tatt på første forsøk.

Avisene intervjuet familier, venner og noen gamle bekjente av spionene, ofte anonymt. Nesten alle intervjuobjektene understreket sjokket. De snakket også om spionenes ekstravaganse og deres hang til gambling. Reportasjene malte et bilde av menn som syntes å ha et desperat behov for mer penger enn de tjente i sin egentlige jobb.

Arbeiderbladet avvek noe. Avisas toppoppslag første dagen etter arrestasjonen var at Treholt hadde et barn i Tsjekkoslovakia, og det ble påstått at KGB-trusler mot barnet kan ha tvunget Treholt til spionasje.⁵⁷

Men historiene om menn som «endte opp i KGBs klør», var vanligst. Avisene fortalte historier om behov for kontanter eller et «hemmelig barn» brukt av et kynisk KGB til å rekruttere dem som spioner. Familie

Alle avisene fortalte historien om skurken, personen som sviktet sitt folk for penger og/eller kvinner. Skurkene ble deretter avslørt og tatt av heltene, de hemmelige tjenestene

Et av de mest ikoniske bildene i norsk pressehistorie er bildet av Arne Treholts møte med de russiske KGB-offiserene Genadij Titov og Alexandr Lopatin i Wien i august 1983. (Foto: Politiets sikkerhetstjeneste).

og venner ga et bredt spekter av informasjon som understreket deres «spionaktige» trekk, som underbygger historien. På denne måten ble to historier sammenvevd, historien om personer med en svak karakter og historien om det onde KGB, som utnytter disse karaktersvakheterne. Mens østlige avhoppere blir rammet inn på omvendt vis, som sterke karakterer, støttet av de «gode» hemmelige tjenester i Vesten.

Spionene var altså konsekvent innrammet som helter eller skurker *avhengig av deres arbeidsgivere*. «Våre» spioner var helter. Russere som spionerte for Vesten, og som faktisk hadde forrådt *sitt* moderland, var helter, og deres informasjon ble ikke kritisk gransket.⁵⁸ I mitt materiale var det for eksempel flere lengre intervjuer med ex-KGB-agent Imants Lesinskis⁵⁹ uten kritiske spørsmål av noen art.

Reportasjene aksepterte vestlige politi- og regjeringskilder som pålitelige, mens østblokk-kilder kon-

sekvent ble innrammet som det motsatte. Et talende eksempel i Treholt-saken var omtalen av pressemeldinger fra henholdsvis den norske statsadvokaten og den russiske ambassaden. Mens norske tekster uten videre uten videre ble akseptert, ble den russiske ambassadens pressemeldinger nøye gransket og noen ganger latterliggjort.

I ettertid er det verdt å påpeke at den norske riksadvokatens første pressemelding ga unøyaktig informasjon om Treholts innrømmelser i avhør.⁶⁰ Disse feilene ble videreformidlet av pressa uten noen form for kritisk gransking. På den andre siden lot avisene den norske statsministeren avvise den sovjetiske ambassadens pressemelding: «Pressemeldingen inneholder flere utfall mot norske myndigheter som flere i ambassaden må vite er uriktige» skrev f.eks. *Aftenposten*⁶¹ – uten å be ham forklare seg mer i detalj.

Ut fra hva vi kjenner til i dag, er dette interessant.

Ambassaden skrev nemlig: «Vi har uomtvistelige fakta som kan bekrefte provokatoriske aksjoner mot sovjetborgere i utlandet forsøkt utført av vestlige og spesielt norske sikkerhetstjenester.»⁶² Dette ble avvist av de norske avisene som tull. Senere viste det seg at denne informasjonen var helt korrekt. Etter arrestasjonen av Treholt i januar 1984 dro nemlig norske agenter til Wien der de (i Treholts sted) møtte KGB-oberst Titov og tilbød ham å hoppe av til USA med en betydelig økonomisk kompensasjon. Titov avviste tilbudet.⁶³

En annen passasje i ambassadens pressemelding kan også nevnes. Den skrev at det «er uforståelig at tjenestene har hatt mistanke i en rekke år og likevel gitt Arne Treholt sikkerhetsklarering og høye stillinger».

Denne formuleringen treffer det svakeste punktet i norske myndigheters behandling av Treholt-saken.

I 1982 hadde Arne Treholt vært under overvåkning i flere år. Likevel ble han sluppet inn på Forsvarets høgskole der han fikk tilgang til betydelige mengder hemmelig eller begrenset informasjon. Den konservative regjeringens begrunnelse for ikke å stanse opptaket var at Treholt kunne få mistanke, bli «frosset» som agent av KGB og senere bli utenriksminister. Dette resonnementet er neppe holdbart. Sentrale personer i Arbeiderpartiet var allerede advart mot Treholt, og det er utenkelig at han kunne ha fått høyere stillinger. Mange hevder derfor – noe konspiratorisk – at den borgerlige regjeringen og de hemmelige tjenestene slapp Treholt inn på høyskolen og ga ham tilgang til hemmeligheter for å *gjøre ham* til en stor sosialdemokratisk spion.⁶⁴

Jeg har studert om bruken av ledemotiv varierer mellom avisene i de tre landene, med særlig vekt på om Finland skiller seg ut. Ble spioner framstilt annerledes i *Hufvudstadsbladet* enn i Norge og Sverige? Svaret er stort sett nei. Også i den svensk-finske avisa var spioner *spioner* fra dag én, alle intervjuobjekter reagerte med skrekk, sjokk og vantrø. Også den finske avisa fortalte historien om en «stor spion» som trengte mye penger. Avisa refererte kilder som hevder

Treholt hadde klisterhjerne og et hemmelig barn bak jernteppet.

Og i lørdagsutgaven ga *Hufvudstadsbladet* detaljert informasjon om den mulige tilgangen Treholt hadde hatt til betydelige militære hemmeligheter mens han var student ved Forsvarets høgskole. Dette ble omtalt som skadelig for de aktuelle landene.

Den finske avisa virker generelt litt mer opptatt av faren for et forverret forhold mellom Norge og Sovjet på grunn av Treholt, noe som oppfattes som uheldig for Finland. Det er også verdt å merke seg at *Hufvudstadsbladet* ikke omtalte Bergling i det hele tatt.

Ingen nasjonale forskjeller – hvorfor?

Denne studien har *ikke* bekreftet en hypotese om nasjonale forskjeller mellom sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av spionsaker.

Dette står i kontrast til (riktignok svært begrensede) tidligere forskningsresultater som viser at svensk og norsk presse har lik dekning av den kalde krigen, mens den finske er avvikende.⁶⁵ Det finnes også noen nasjonale studier av

finske avisers dekning av Sovjetunionen der konklusjonen som nevnt er at den finske Sovjet-dekningen var svært forsiktig.⁶⁶

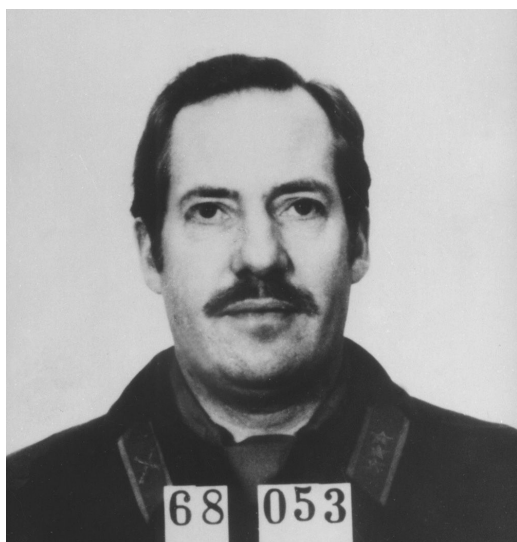
Hva kan være årsaken til dette avviket?

Først: Jeg har bare studert nyhetsdekningen av den første uken. Resultatene kunne ha vært annerledes om forskningsperioden hadde blitt utvidet.

Derneft: Mine data er forskjellige fra tidligere undersøkelser. De finske forskerne har studert finsspråklige aviser. Det kan være en forskjell mellom minoritetsavisas dekning og finsspråklige nyheter. Det kan også være en forskjell mellom tilfellene jeg har studert, og andre tilfeller.

For det tredje: Højelid har studert kommentarer og lederartikler. Min studie fokuserer på nyhetsdekning. Ledere og kommentarer er hovedsakelig skrevet av avisas egne redaktører eller ledende kommentatorer

Studien har ikke bekreftet en hypotese om nasjonale forskjeller mellom sentrale norske, svenske og finske avisers nyhetsdekning av spionsaker, i kontrast til (riktignok svært begrensede) tidligere forskningsresultater

Stig Bergling, 1979. (Foto: Försvarsmakten)

Bertil Ströberg, 1983. (Foto: Ukjent)

som sitter i hjemmeredaksjonen.

Nyhetene er derimot i all hovedsak produsert *i felten* av avisas egne journalister, stringere og korrespondenter og ulike nyhetsbyråer. Som det framgår av gjennomgangen av journalistene bak sakene, er historiene om Ströberg og Bergling i stor grad produsert av journalister som allerede befant seg fast i Stockholm, som korrespondenter, byråansatte, stringere eller som fast ansatte i svenske aviser, mens informasjonshetene om Arne Treholt i hovedsak er plukket opp av journalister som på samme måte bodde fast i Oslo.

Korrespondentene og byråmedarbeiderne var kollegaer med journalister i de lokale mediene. Journalistene delte kontorer og arbeidsplasser og utviklet et profesjonsfellesskap med dem. Mange var en del av det nordiske telegrambyråsystemet og det «utenriksjournalistiske systemet».⁶⁷ På den måten er det rimelig å anta at de også utviklet mer eller mindre felles tolkningsrammer for begivenhetene de dekket.

I tillegg skrev journalistene sine rapporter basert på den samme typen informasjon fra de samme typene lokale kilder, dels fra den lokale pressa, dels basert på de samme pressemeldinger, intervjuer og hendelser, for eksempel pressekonferanser med politikere, politi og andre myndighetspersoner.

Resultatene av denne studien viser at de også har

forstått spionasje og etterretning innenfor samme «kald krig»-ramme. Nyhetsdekningen av spionsaker i de nordiske landene under den kalde krigen ble formet av en fellesnordisk tolkningsramme, utviklet *i felten* av aktive nyhetsjournalister fra alle tre landene

Denne studien kan tyde på at denne fellesnordiske journalistrammen skilte seg fra lederskribentenes rammer som synes mer preget av det politiske systemets retningsvalg i sikkerhetspolitikken.

Denne observasjonen bekrefter tidligere forskning på partipressehistorien. Rundt 1980 var partipressa under avvikling i hele Norden,⁶⁸ og endringen skjedde først blant nyhetsjournalistene som var mindre knyttet til det politiske systemet enn avisredaktørene og lederskribentene var.

Denne studien viser også at nyhetsjournalistikken i de tre nordiske landene formidlet kontroversiell og noen ganger direkte misvisende og feilaktig informasjon som fakta. Våre funn kan antyde at disse feilene skyldes to forhold, dels at journalistene benytter seg av et smalt kildeunivers, sterkt dominert av politi og påtalemyndigheter,⁶⁹ dels journalistikkens bruk av historiefortelling som formidlingsmetode: Informasjonsheter som kan bidra til en *god spionhistorie*, kommer derfor iblant på trykk, selv om opplysningene er helt gale.

Noter

- 1 Lounasmeri 2013
- 2 Salminen og Campling 1999, Salovaara-Moring 2009, Lounasmeri 2013, 2015, Salokangas 2015
- 3 Höjelid 1991
- 4 Goffman 1974
- 5 Tuchman 1978, Gitlin 1980
- 6 Entman 1993, Scheufele 1999, van Gorp 2007, Reese 2007, Entman et al 2009, Matthes 2009, Baden 2010, Borah 2011, Vliegenthart og van Zoonen 2011, Brüggemann 2014, Boesman og van Gorp 2017
- 7 McQuail 2005: 379: «is [...] to provide overall interpretations of a few isolated circumstances or facts.»
- 8 McQuail 2005: 379: «In so doing to depart from pure 'objectivity' and to introduce some (unintended) bias.»
- 9 Pan og Kosicky 1995
- 10 Vliegenthart og van Zoonen 2011: 111
- 11 Matthes 2009: 359 ff. («translation of main definitions to concrete, operational steps is not transparent in a huge party of the literature»)
- 12 Van Gorp 2007
- 13 Entman 1993: 52. («[...] promotion of a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatments recommendation»)
- 14 Mead 1981: 302 f.
- 15 Darnton 1975: 191 f.
- 16 van Leeuwen 1987: 199
- 17 Reinjders 2005: 642
- 18 McQuail 2005: 381
- 19 Eide 2007: 25
- 20 Thomas Kuhn, amerikansk vitenskapsteoretiker kjent for sin analyse av skiftende vitenskapelige paradigmer (Kuhn 1962, *The Structure of Scientific Revolutions*)
- 21 Entman 2003: 95
- 22 Hallin 2006
- 23 Autio-Sarasma and Miklóssy 2011
- 24 Herman 1996: 2
- 25 Gleditsch 2015
- 26 Berglund 2011
- 27 Bergling 1996
- 28 Se f.eks. Bjerke 2016
- 29 Bastiansen 2009
- 30 Ottosen 2004, Bjerke 2011, Lindholm 2015
- 31 Bjerke 2010
- 32 Bergling ble arrestert 12.mars 1979, første omtale var 15.mars Undersøkelsesperiode: 15.mars–21.mars. Ströberg ble arrestert 20.mai.1983, første omtale var 25.mai. Undersøkelsesperiode 25.mai–31.mai. Treholt ble arrestert 20.januar.1984, første (avis) omtale 23.januar. Undersøkelsesperiode 23.januar–28.januar.
- 33 Grydeland 2012
- 34 Kuypers 2009: 185
- 35 Entman 2003: 416
- 36 Stockholms Tingsrätt 1979. Dnr 4.1.5-6937/12
- 37 Stockholms Tingsrätt 1979. Dnr 4.1.5-6937/12
- 38 Sandberg 1995, Bergling et al. 1996
- 39 Berglund 2011
- 40 Grundt Spang 1986, Haugestad 2004, Vale 2009, Skagen 2011, Gleditsch 2015
- 41 Dette var for øvrig tittelen på Arne Treholts selvbiografi i 2004.
- 42 Iyengar 1991
- 43 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 44 VG 17. mars 1979
- 45 Ibid.
- 46 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 47 Aftenposten 23. januar 1984
- 48 Arbeiderbladet 25. januar 1984
- 49 Dagens Nyheter 25. mai 1983
- 50 Aftenposten 16. mars 1979
- 51 Aftenposten 24. januar 1984
- 52 VG 27. januar 1984
- 53 Aftenposten 25. mai 1983
- 54 Aftenposten 25. mai 1983
- 55 Arbeiderbladet 27. januar 1984
- 56 Arbeiderbladet 26. januar 1984
- 57 Arbeiderbladet 23. januar 1984
- 58 Se f.eks. Aftenposten 25. januar 1984
- 59 Se f.eks. Aftenposten 24. januar 1984
- 60 Skagen 2011, Haugestad 2004
- 61 Aftenposten 24. januar 1984
- 62 Gjengitt bl.a. i VG 24. januar 1984
- 63 Haugestad 2004
- 64 Calmeyer 1993, Jacobsen 2005
- 65 Höjelid 1991
- 66 Salminen og Campling 1999, Salovaara-Moring 2009, Lounasmeri 2013, Salokangas 2015
- 67 Werenskjold 2011
- 68 Bastiansen 2009
- 69 Dette stemmer for øvrig overens med andre funn i forskning på kriminaljournalistikk (Røssland et al. 2006).

Litteratur

- Autio-Sarasma, S., Miklóssy, K. (2011). «Nya trender i forskningen om kalla kriget – ett nordiskt östperspektiv.» *Nordisk Østforum* no. 3
- Baden, C. (2010). *Communication, Contextualization and Cognition: Patterns and Processes of Frames' Influence on People's Interpretations of the EU Constitution*. PhD-avhandling. Amsterdam: Amsterdam School of Communication Research
- Bastiansen, H. (2009). *Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000*. Oslo: Norsk pressehistorisk forening
- Bergling, S. et al (1996). *Aldrig mera fri*. Stockholm: Mirabelle
- Berglund, P. (2011). *Spionfallet Ströberg*. Stockholm: Sivart
- Bjerke, P. (2016). «Mediated spies.» *Nordicom Review Special Edition*
- Bjerke, P. (2011). *Journalistikkens vekst – og fall?* Oslo: Cappelen Damm
- Bjerke, P. (2010). «Samfunnsoppdraget – fra forpliktelse til rettighet.» i Roppen, J. og Allern, S. (red): *Samfunnsoppdraget*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon. En sosiologisk undersøkelse av journalistisk profesjonsmoral*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Unipub
- Boesman, J., Van Gorp, B. (2017). «An Insidious Poison or a Door to the Story?» *Journalism Practice* 11 (5). DOI: 10.1080/17512786.2016.1159920
- Borah, P. (2011). «Conceptual Issues in Framing Theory: A Systematic Examination of a Decade's Literature.» *Journal of Communication* 61 (2)
- Brüggemann, M. (2014). «Between Frame Setting and Frame Sending: How Journalists Contribute to News Frames.» *Communication Theory* 24 (1)
- Calmeyer, B. (1993). *Forsinket oppgjør*. Oslo: Aschehoug
- Darnton, R. (1975). «Writing News and Telling Stories.» *Daedalus*, Spring 1975
- Eide, M. (2007). «Encircling the Power of Journalism.» *Nordicom Review*. Jubileumsutgave
- Entman, R. (2007). «Framing Bias: Media in the distribution of power.» *Journal of Communication* 57 (1).
- Entman, R. (2003). *Projections of power. Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy* Chicago: University of Chicago Press
- Entman, R. (1993). «Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm.» *Journal of Communication* 43 (4).
- Entman, R., Matthes, J. et al (2009). «Nature, Sources and Effects of News Framing.» I Wahl-Jorgensen, K. og Hanisch, T. (2009). *Handbook of Journalism Studies*. NY: Routledge
- Gans, H. (1980). *Deciding what's news*. London: Constabel
- Gitlin, T. (1980). *The whole World is Watching. Mass media in the Making and Un-Making of the New Left*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press
- Gleditsch, N.P. (2015). «The Treholt Case.» I Gleditsch, N.P., *Pioneer in the Analysis of War and Peace*. Berlin: Springer
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Grundt Spang, M. (1986). *Treholtsaken*. Oslo: Aschehoug
- Grydeland, K. (2012). «Forståelsesrammer 22. juli.» I Brurås, S. *Mediene og terroraksjonen: studier av norske mediers dekning av 22. juli*. Oslo: Unipub
- Hallin, D. (2006). «The Passing of the 'High Modernism' of American Journalism Revisited.» *Political Communication Report* 16 (1).
- Haugestad, A. (2004). *Kappefall – et varslet justismord*. Oslo: Aschehoug
- Herman, M. (1996). *Intelligence Power in Peace and War*. Cambridge: Cambridge University Press
- Höjelid, S. (1991). *Sovjetbildene i nordisk press*. Lund: Studentlitteratur
- Iyengar, S. (1991). *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Jacobsen, A.R.. (2005). *Iskyss*. Oslo: Aschehoug

- Kuypers, J. A. (2009). «Framing Analyses.» I Kuypers, J. (red.). *Rhetorical Criticism*. Lanham, MD: Lexington
- Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet. Yrkesideologi og autoritetsmarkering i norsk journalistikk 1954–2014*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus
- Lounasmeri, L. (2015). «A Careful Balancing Act. Finnish Culture of Self-censorship in the Cold War.» I H. Bastiansen og R. Werenskiold (red): *The Nordic media and the Cold War*. Gøteborg: Nordicom
- Lounasmeri, L. (2013). «Through Rose or Blue and White Glasses? Decades of News about the Soviet Union in the Finnish Press.» *Nordicom Review* 34 (1).
- Matthes, J. (2009). «What's in a Frame?» *Journalism & Mass Communication Quarterly* 86 (2).
- McQuail, D (2005). *McQuail's mass communication theory*. London: Sage
- Mead, G.H. (1926/81). «The Nature of Aesthetic experience.» *International Journal of Ethics*. XXXVI (1926). I Mead, G.H. og Reck, A.J. (1981). *Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Pan, Z., Kosicsky, G.M. (1995). «Framing analysis. An approach to news discourse.» *Political communication* no. 10.
- Raaum, (1988). *Treholt i pressen*. Særtrykk av tidsskriftet *Lov og rett*.
- Reese, S.D. (2007). «The framing project. A bridging model for media research revisited.» *Journal of communication* 57 (1).
- Reinjdgers, S. (2005). «The people's detective. True crime in Dutch folklore and popular television.» *Media Culture and Society* 27 (5).
- Roksvold, T. (red.) (1985). *Spionreportasje – en forhåndsdømmende genre: analyser av avisjournalistikk om de spiondømte Asbjørn Sunde og Arne Treholt*. Studentkullet 1984–1986 ved NJH og Thore Roksvold (red.). Oslo: Norsk journalisthøgskole
- Røssland, L.E., Brurås, S. og Østby, H. (2006). *Morderjakt og mediemakt*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Salminen, E. og Campling, J. (1999). *The Silenced Media: The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe*. Basingstoke: Macmillan
- Salokangas, R. (2015) «The Shadow of the Bear. Finnish Broadcasting, National Interest and Self-censorship during the Cold War.» I Bastiansen, H. og Werenskiold, R. (red): *The Nordic media and the Cold War*. Gøteborg: Nordicom
- Salovaara-Moring, I. og Maunula, K. (2011). «Geographies of Media and Power: The United States in Finnish Media Discourse, 1984–2009.» *International Journal of Cultural Studies* 14 (1).
- Sandberg, E. (1995). *Mitt liv med Stig Bergling*. Stockholm: Norstedts
- Scheufele, D.A. (1999). «Framing as a theory of media effects.» *Journal of Communication* 49 (1).
- Skagen, K. (2011). *Retten som ingen kunne målbinde: en forsvarstale for Arne Treholt*. Oslo: Ex Libris
- Treholt, A. (1985). *Alene*. Oslo: Cappelen
- Tuchman, G. (1978). *Making news. A study of the construction of reality*. New York: Free Press
- Vale, S. (2009). *Teppefall i Treholtsaken*. Oslo: Cappelen Damm
- Van Gorp, B. (2007). «The Constructionist Approach to Framing: Bringing the culture back.» *Journal of Communication* 57 (1).
- Van Gorp, B. (2005). «Where is the Frame? Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue.» *European Journal of communication* 20 (4).
- Van Leeuwen, T. (1987). «Generic Strategies in Press Journalism.» *Australian Review of Applied Linguistics* 10 (2).
- Vliegthart, R. & van Zoonen, L. (2011). «Power to the Frame: Bringing Sociology back to Frame Analysis.» *European Journal of Communication* 26 (2).
- Werenskiold, R. (2011). *That's the way it is*. Ph.d.-avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo

